

Kéthavonta jelentkező rovatunkban **Boka László** egyetemi docens, az MTA (most ELKH BTK) Irodalomtudományi intézet tudományos főmunkatársa, valamint az idén **Papp Sándor Zsigmond** író egyazon tematikáról két (azonos vagy eltérő)

írását olvashatják. A rovat célja, hogy az irodalom- és kultúrtörténeti tudnivalókon túl rálátást biztosítson az egyes irodalmi életutak mögötti izgalmas történetekre és összefüggésekre, vagy figyelmeztessen elfeledett, háttérbe szorult aspektusokra.

90 ÉVE SZÜLETETT, 20 ÉVE HUNYT EL BÁLINT TIBOR

Boka László

Kisemberek, élethsituációk és Kolozsvár-történetek megörökítője

Az 1945 utáni romániai magyar próza kétségkívül egyik legszínesebb egyénisége, és sokáig legnagyobb könyvsikerének a szerzője, aki – mint kortársai is megjegyezték róla – mindenkor, minden művében kicsit Kolozsvárt írta meg. A *Zokogó majom* (1969) egyszerre korrajz és önéletírás,

pai lumpenvilág szociológiai pontosságú leírását, tipológiáját adta, miközben erős pszichológiai hajlamának érvényesítésével teremtett teljes értékű, új hangú prózavilágot.

Könyve sikerét mindezekon túl rendkívüli világhíre, humora és stílusa biztosította, utóbbiról, azaz a szerző stílusáról mint legfőbb védjegyről Hervay Gizella írta találóan egykoron, hogy az maga az író *embersége*. Utalt ezáltal az ábrázolásmódra is, hiszen Bálint Tibor hősei minden pártoszt nélküli kisemberek, akiknek helyzetüket, traumáit, kisebb-nagyobb lelki problémáit nagy megértéssel, empatikusan, szeretettel és humorral rajzolta meg egy viszonylag „szabadabb” szellemi légkörben, a hatvanas évek második felében. Persze ezt megelőzően a főleg rövidprózával jelentkező író több ízben is elmarasztalta a dogmatikus, hivatalos irodalombírálat, mely éppen vele szemben mutatkozott a legtömegesebbnek – amint azt a Kántor Lajos és Láng Gusztáv-féle, azóta legendássá vált irodalomtörténet is megjegyezhetette –, novelláinak témáit periferikusnak, hőseit bizarrnak, hisztériásnak bélyegezte, sőt igyekezett a szerzőt is lebeszélni az „elvarázsolt hétköznapi” ábrázolásáról. Szerencsénkre sikertelenül.

Első kötete – a Forrás-sorozatban jelent meg, *Csendes utca* (1963) címen, s leginkább „hangulatnovellákat” közölt. Ezekben valóság és ábránd, jelen és múlt, projekció és álomvilág egymást kiegészítik. Bálint mintaadói között ott találjuk Krúdyt, Gelléri Andor Endrét, Kosztolányit, ha tágabb kitekintésben mérjük, akkor az osztrák-német vonalat, (például bizo-

Ketten egy páston

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

városregény, autofikció és konkrét történelmi kulisszát működtető szépprózai kollázs. A regény alapvetően egy lumpenkörnyezetből jött gyermek életútját követi figyelemmel a gyermekkori kilátástalanságtól az újságíróvá válásig, miközben a cselekmény több szálon is fut, s azt érzékeljük, hogy a színre vitt kisemberek feje fölött elzúg a nagybetűs történelem. E kvázi-fiktív kulisszák közt és a nagyon is konkrét helyszíneket mozgó élethelyzetekben rajzolta meg Bálint egy „élhetetlen család kálváriáját”, melyből egyedül Kálmánkának, a regény főhősének sikerül valamiképp kiemelkednie, szembefordulva a máról holnapra tengődő életformával, mindugyanakkor kamatozó érték-ként, öröklött világlátásaként az édesanyjától öröklött jóságát is megőriznie. Bálint itt, akárcsak korábbi rövidprózai írásaiban a kelet-közép-euró-

nyos fokon a Kosztolányinak is mintául szolgáló Arthur Schnitzlert, vagy a jedermann prototípusával dolgozó Hofmannstahlt), ha pedig lokálisban, a két világháború közötti erdélyi prózáírók közt keressük képletes elődeit, az úgynevezett urbánus szerzőkhöz jutunk: Karácsony Benőhöz, Ligeti Ernőhöz, Molter Károlyhoz s másokhoz. Egyéni stílussal, eredeti hangon, de ezen „urbánus” erdélyi irodalomvonulatnak prózába vegyített életérzését és esendő karaktereit vitte némiképp tovább, vagy toldotta meg groteszk, abszurd, mégis valósan érzett helyzetekkel és sok humorral, melyek egy egész kor hangulatait képesek voltak rögzíteni. Mindig alulnézetből indulva, de számos esetben példázatos, biblikus magasságokig, vagy akár mitologikus távlatokig jutva. Az 1969-ben, a mű születésekor harmincas éveiben járó író eleve a klasszikus realista próza és a 20. századi modern irányzatok egyedi, eredeti ötvözetéből hozta létre említett nagyregejét, amelyben a külső események mellett a belső történések pontos rögzítése legalább ilyen súllyal bír.

A részletek „az igazság alkatrészei” – vallotta maga Bálint, miközben egy új, a groteszkhez és az abszurdhoz is vonzó prózáíró-rajzással (főképp Páskándi 1968-as *Üvegek* című, súlyos gondolatokat hordozó, ugyanakkor játékos elemekben gazdag elbeszéléskötetét követően) Vári Attilával, Köntös-Szabó Zoltánnal, részben Szilágyi Istvánnal, s másokkal egy megújuló prózapoétika elkötelezettje lett, melyben a pszichológiai törekvések és lélektani narratív eljárások is bőséggel helyet kaptak. A lumpenvilágot, a sokszor sivárnak vagy üresnek, egyesek szemében értéktelennek gondolt külvárosi életet, de a valós és képletes mindenkori városközpontokra iróniával és nagyfokú belső szabadsággal is figyelő „periféria” életét így

Bálint Tibor legfőbb ihletforrását saját világából és életeseményeiből merítette. Mindenkoron azt vallotta: élj sűrűn és emlékezetesen, hogy legyen majd mit mesélned!

emelte be mesteri módon az irodalomba, így tette kissé bohémné újfent, s mégis egészen mássá, mint Krúdy idején volt.

A milió, amelyből az író maga is származott, valószínűleg igen korán meghatározta sorsát és alkotói világlátását is. Nehéz családi körülmények között, külvárosi környezetben nőtt föl, kilenc testvére volt, hét lány és két fiú. A kolozsvári Református Kollégium diákjainak összefogása tette lehetővé, hogy mint tehetséges munkásgyermek bejusson a kollégiumba. Életének első, meghatározó éveitől és helyszíneitől nem akart elszakadni prózájában sem, a konkrét környezetet és élményeit írta meg újra meg újra, azokat mentette át termékeny karakterformálással és esendő élethelyzetekben fiktív, teremtett világaiba. E karakterformálás tette többek között egyedivé. Felejthetetlen figurákat teremtett ugyanis: a kajlafülű, izgága pincért, Hektort, s a vele meg-megszakadó, fluid kapcsolatban, tulajdonképpen vadhá-zasságban élő Böskét, akiknek kapcsolatát – természetükből s temperamentumukból fakadóan is – maga Bálint így jellemezte: „fészükét a levegőbe rakták...”

Bálint e sikerregénye egyes leírásaiban is megőrizte novelláinak tömörségét. A regény színpadi változata (*Sánta angyalok utcája* címmel, 1972) sikerrel mentette át az alapmű számos etikai és esztétikai értékét, oldotta meg annak sajátos valóságlat(tat)ását. Későbbi munkáiban Bálint Tibor viszont eleve visszatért a rövidpróza műfajához, így a *Zokogó* folytatásaként létrejött *Zarándoklás a panaszfalhoz* (1978) lapjain is novellisztikus szerkezetek egymás mellé illesztésével találkozunk, melyekben persze szintén a hatvanas-hetvenes évek Kolozsvárjának életérzése, a kiskocsmák, klubok, munkástelepek lumpen, vérbő világa ábrázolódik. Már a rendszerváltás után született a *Bábel toronyháza* (1996), mely szintén hosszabb elbeszélésekből összefonódó regény. Főszereplői ismét a könnyedén felismerhető „Szamosvár” lakói, illetve maga Hamudius

államfő, akiben nem nehéz ráismerni Románia egykori diktátorára. Az események képszerűen bontakoznak ki egyes „újsághírekből”, miközben a vicces-tragikus, ámbrá sokatmondó nevű karakterek (a hentes, a tanár, az anabaptista hittérítő, a vándorborbély vagy a cselédlányból örömlánnyá lett szereplők), afféle szent megszállottak töltik ki egy „bábeli” panelház olykor hallgató, máskor zúrzavaros vagy éppen együgyű életét.

Kortársai szerint is az író Bálint Tibor e karaktereihez az ihletet a kész életből vette: szerepelt emberek között időzni, szóba elegyedni velük,

kiismerni természetüket, hobbiikat, rigolyáikat. Sohasem volt elzárkózó típus, legkevésbé pedig egy írói magányba elmenekülő alkotó, épp ellenkezőleg. Mindenkoron nyitott szemmel figyelte a környezetében élőket, a regénybe, novellába illő karaktereket éppúgy, mint azok elmesélt történeteit, amelyeket aztán nem egy ízben kellő írói fantáziával színezve épített be írásaiba, s adott képletesen örök létet nekik. Bálint Tibor mindazonáltal legfőbb ihletforrását saját világából és életeseményeiből merítette. Mindenkoron azt vallotta: élj sűrűn és emlékezetesen, hogy legyen majd mit mesélned!

Papp Sándor Zsigmond

Végig nem járt utcák

 Nagymamám mindig a régi utcaneveket használta. A Széchenyi téri piacon vettük a krumplit, a Kazinczy utcán volt a szódás és a Deák Ferencen mindig megcsodáltam a kétoldalt futó fákat. Hóbortnak gondoltam, mert a valós Kolozsvár más nevekre hallgatott a nyolcvanas években, és nekem folyton egymáshoz kellett igazítani a kettőt: a nagyon is létezőt a csak álomban szendergőhöz. A fiúgyermek praktikus útmutatásra vágyik, ha már egyszer őt küldik a piacra, ha már egyszer a méltósága ellen intéznek beláthatatlan következményekkel járó támadást.

A fordulat után a *Zokogó majom* volt az első jel, amely erről a szendergő, épp csak ébredező városról adott jelet. Nem írták ki magyarul a vendéglő nevét, talán a tulaj nem akarta megkockáztatni az ezzel járó hisztériát a többség részéről, vagy mert eleve tapintatos volt, már soha nem derül ki, de a cégér, rajta a zokogó majommal mindennél beszédesebb volt. Akkor már tudtam a regényről, tudtam az élhetetlen család kálváriájáról, bár nem olvastam. (Akkoriban épp Orwell-lázban égtem, egymás után faltam fel az 1984-et és az *Allatfarmot*, mintha az a tény, hogy könyv formájában is viszontláthatom az elmúlt évek rendszerét, végképp megnyugtatna, hogy nem illúzió volt, amit átéltünk. Jobban hittem akkoriban a könyveknek, és kevésbé Nagy Testvér földi másainak.) De Bálint Tibor műve azok közé tartozott, amelyekről akkor is tud az ember, ha még nem vette a kezébe.

Csakhamar ez a helyszín lett ezen az újraéledő Kolozsváron a másik biztos találkahelyünk. (Az első – a ló farka a főtéren – hosszabb ideig kitarlott.) Ott futottunk össze, ha a Fürdő utcán át a Sétáterre indultunk a Kaszinóhoz, ahol nemrég nyílt meg az első biliárdterem, vagy fel a Monostorra bulizni valamelyik ismerőshöz – a házibulik ekkor még nem haltak ki. A biliárdgolyók koccanásai összekeverednek azokkal a tavaszi napokkal, amikor egyszerre tanultuk ezt az új játékot és a szabadság új szabályait, ráadásul még szerelmesek is voltunk, mert tizennyolc évesen ez szinte kötelező, mondhatni munkaköri kötelesség. Regényben éreztük magunkat, egy poszt-orwelli műben, amelynek minden pillanatát az eufória fűti, és még nem lehet eltávolodni tőle, hogy papírra vessük, mert még túl friss, túl eleven volt, akár egy lüktető seb, amely csodák csodájára nem fájdalom, hanem örömet sugároz.

Egy bécsi lánynak csaptam a szelet, pontosabban egy régi kolozsvárinak, aki a rendszerváltás után sietett haza, és együtt próbáltuk felfedezni a régi vagy újonnan előbújó várost. Caplattunk az utcákon, minden utca épp vedlett, átalakult, gombamód szaporodtak az új és hívogató helyek, már semmit sem éreztünk kopottnak, pedig még minden az elmúlt évek fakó és tompa fényében fürdött. Az utolsó estét a Zokogóban töltöttük, akkor már úgy tűnt, sikerrel járnak félszeg rohamjaim, beléphetek egy egészen másik városba, de akkor még arról beszélgettünk, hogy találkozunk kell, Pesten vagy Bécsett, mindkettő nagyon köze-